

UDK: 341.217
Bibliid 0543-3657, 64 (2013)
God. LXIV, br. 1150, str. 33–48.
Izvorni naučni rad
Primljen: 21. april 2013.

Dr Dušan PROROKOVIĆ¹

Višegradska grupa: razlozi udruživanja i perspektive integracije

SAŽETAK

Formiranje Višegradske grupe pomoglo je održavanju stabilnosti u Srednjoj Evropi posle pada Istočnog bloka. Iako se razvoj ekonomskih odnosa obično navodi kao glavni razlog integracije, njeno stvaranje ima veze i sa dugoročnim geostrategijskim interesima SAD u Evropi. Teritorija članica Višegradske grupe je „geopolitički most“ ka postsovjetskom prostranstvu i „geopolitička brana“ spajanju ruskih i nemačkih interesa. U ovom radu takođe se ukazuje i na potencijalna politička žarišta: šlezijско pitanje, moravsko pitanje, slovačko-romske odnose i periodične radikalizacije u Mađarskoj.

Ključne reči: Višegradska grupa, EU, NATO, razgraničenje u Srednjoj Evropi, ekonomski pokazatelji, trgovinska razmena, Šlezija, Moravska, romsko pitanje, mađarski radikalizam, geostrategija, geopolitika.

Uvod

Višegradska grupa (ili Višegradska četvorka – V4) je multilateralna međunarodna organizacija osnovana na samitu predsednika vlada Čehoslovačke, Mađarske i Poljske u februaru 1991. Od 1. januara 1993. godine, posle razdruživanja su, umesto Čehoslovačke, članice Češka i Slovačka.

Tabela br. 1: Članice Višegradske grupe – osnovni podaci

Država	Površina teritorije (km ²)	Broj stanovnika (mil.)	Gustina naseljenosti (po km ²)	Broj suseda	Broj suseda iz V4
Poljska	312 685	38,4	123	7	2
Češka	78 867	10,2	129	4	2
Mađarska	93 028	9,9	107	7	1
Slovačka	49 035	5,4	111	5	3

¹ Doktor političkih nauka i izvršni direktor Centra za strateške alternative iz Beograda.
E-mail: prorokovic@yahoo.com.

Osnovne geografske karakteristike ukazuju na to da je ovo asimetrična integracija. Poljska se prostire na 312.685 km², a sve ostale članice zajedno na 220.930 km². Takođe, Poljska ima preko 38,4 miliona stanovnika, dok sve ostale članice zajedno imaju oko 25,5 miliona.² Zbog toga bi Poljska trebalo da bude ključna članica V4 i njen „noseći stub”.³ U praksi to nije tako. Jedno od glavnih obeležja ove organizacije je da ona nema „noseći stub”, državu koja može usmeravati tok daljih integracija. Poljska je u odnosu na ostale članice smeštena severno, delimično geografski periferizovana, a glavni grad Varšava – političko, privredno i obrazovno središte države, udaljena je od zamišljenog geografskog centra V4.⁴ Za razliku od Poljske, Češka je smeštena zapadno, a Mađarska južno, dok se jedino Slovačka graniči sa svim preostalim članicama. Ovo je razlog što je sedište jedine zajedničke institucije V4 – Međunarodnog višegradskog fonda (*The International Visegrad Fund*) smešteno u Bratislavi.

Problem zbog kojeg ni Slovačka ne može odigrati ulogu „nosećeg stuba” ili „političkog središta” V4 je mađarsko-slovački spor koji ima sve odlike „latentnog konflikta”.⁵ U određenoj meri, otvoreni sporovi između članica integracije uticali su i na „institucionalno uokviravanje” i dinamiku političkih odnosa unutar V4. Zbog toga se, pored geografskog položaja najveće članice, može navesti i kako postoje važniji razlozi zbog kojih V4 nema „noseći stub”. To su: 1) istorijski razlozi; 2) sam karakter V4 i njena unutrašnja organizacija; 3) geopolitički razlozi.

Svoj naziv, ova međunarodna organizacija dobila je prema mestu Višegradu, koje se danas nalazi u Mađarskoj.⁶ U njemu su se 1335. godine sastali vladari Ugarske, Češke i Poljske – Karlo Robert, Jovan Luksemburški i Kazimir III Veliki.⁷ Tada postignut dogovor imao je i odredbe koje su se ticale

² Podaci o veličini teritorije i broju stanovnika, radi lakšeg upoređivanja preuzeti sa internet stranice CIA. Internet, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2119.html>, 01/04/2013.

³ Posmatrano iz teorijskog ugla, zbog svoje veličine i broja stanovnika, Poljska bi mogla predstavljati i potencijalnog hegemonu. Međutim, kako je već navedeno, u ovom slučaju se teorija i politička praksa razilaze.

⁴ Geografski centar se inače nalazi u južnopoljskoj oblasti – u trouglu između Vroclava, Čestohove i Opolja. Ova oblast je udaljena i slabije saobraćajno povezana sa glavnim gradovima sve četiri zemlje članice.

⁵ Koristeći klasifikaciju sporova prof. dr Oskara Krejčija, pod latentnom krizom se podrazumeva „nenasilni konflikt” koji karakterišu česte napetosti u međusobnim odnosima. Više u: Oskar Krejčí, *Mezinárodní politika*, Ekopress, Praha, 2010, str. 145–146.

⁶ Nemački naziv za ovaj grad je *Plintenburg*, na koji se često može naići u radovima na nemačkom jeziku. U svim ostalim jezicima zadržao se slovenski koren u nazivu: mađ. *Visegrád*, eng. *Visegrad*, svk. *Vyšehrad*, polj. *Wyszehrad*, češ. *Visegrád*.

⁷ Karlo Robert (1310–1342) je jedan od najznačajnijih ugarskih srednjovekovnih vladara. Za vreme njegove vladavine ojačana je mađarska ekonomija i formirana brojna i dobro obučena vojska (mađ. *Károly Róbert*). Jovan Luksemburški (1296–1346) je poznat u istoriji i kao Jovan Slepi (nem. *Johann der Blinde von Luxemburg*, češ. *Jan Lucemburský*). Kazimir III Veliki (1310–1370) bio je poslednji poljski vladar iz dinastije Pjastova (polj. *Kazimierz III Wielki*). Ugarski kralj Karlo Robert bio je posrednik između Jovana Luksemburškog i Kazimira Velikog, koji su dogovorili da češkom vladaru posle niza međusobnih sporova pripadne Šlezija, ali da se on zauzvrat odrekne polaganja prava na poljski presto.

ustupavljanja zajedničkih trgovinskih puteva i pružanja međusobnih garancija, ali je povod svega bio politički dogovor.⁸

Istorijski koreni nestabilnosti u odnosima između članica V4

Na teritorijalno i institucionalno uobličavanje država članica današnje V4 mnogo više su uticali neki drugi istorijski događaji, nego što je to bio „trojni samit“ u Višegradu 1335. Najpre, to je bilo utvrđivanje pravila *cujus regio – ejus religio*, što se dosledno sprovodi i tokom Tridesetogorišnjeg rata (1618–1648), ali i posle potpisivanja Vestfalskog mira 1648. godine. Značajan broj protestanata će ostati samo u istočnim delovima Ugarske, između ostalog i zbog dugog postojanja vazalne Kneževine Erdelj, u kojoj su, pod otomanskim uticajem, četiri verske zajednice dobile privilegiju da se nazivaju zvaničnim: rimokatolička, evangelistička, kalvinistička i unitaristička.⁹ U drugim delovima to neće biti slučaj, dominacija rimokatoličke crkve će biti ubedljiva i ključno uticati na formiranje kulturnog obrasca i sistema vrednosti. U dobroj meri, to će biti i provodnik za širenje političkog uticaja Habsburške monarhije.¹⁰

Dubok trag ostavila je i odluka o austro-ugarskoj nagodbi iz 1867. godine (*Ausgleich*). Stvaranje Dvojne monarhije zapravo je bio ustupak bujajućem

Mapa br. 1: Geografski položaj Višegradske grupe

⁸ O ovome više u: Peter Rokai [i dr.], *Istorija Mađara*. Clio, Beograd, 1999, str. 99–118. Sporazum je inače postignut ranije iste godine u Trenčinu, a potom je u Višegradu samo potvrđen uz prisustvo Karla Roberta.

⁹ O istoriji Kneževine Erdelj, kao i međureligijskim odnosima više u: Istvan Lázár, *Transylvania. A Short History*, Simon Publications, Safety Harbor (FL), 1996.

¹⁰ Prema: Alen Tejlor, *Habsburška monarhija 1809–1918*. Clio, Beograd, 2001.

mađarskom nacionalizmu i vrhunac događaja započelih još 1848.¹¹ Najtragičnije posledice mađarizacije ostaće u Transilvaniji i Slovačkoj. Stalna podređenost većinskog slovenskog stanovništva, čak i u mestima gde je živio zanemarljiv broj Mađara, i pokušaji nasilne asimilacije uticali su na stvaranje dubokog jaza između dva naroda što je primetno i danas. Mađarsko-slovački spor periodično su oživljavali pojedini događaji. Do najveće krize došlo je neposredno posle Minhenskog dogovora, kada je mađarska vojska okupirala veći deo južne i istočne Slovačke. Nemačka se u ovaj spor umešala, pa je posle Prve bečke arbitraže 1938. nekakav dogovor postignut, ali na štetu Slovačke države.¹²

Do krize u poljsko-čehoslovačkim odnosima dolazi odmah po završetku Prvog svetskog rata. Tokom Versajske mirovne konferencije pojavio se problem u pregovorima oko razgraničenja između Poljske i Čehoslovačke. Poljska je insistirala na pripajanju tri oblasti – Tešinske oblasti, Orave i Spiša. Orava i Spiš su ipak postali sastavni deo Čehoslovačke, odnosno Slovačke kao teritorijalne jedinice.¹³ Tešinska oblast je podeljena na Ambadorskoj konferenciji 1920. godine pa je Čehoslovačkoj pripalo 1.250 km² sa oko 285.000 stanovnika, dok je Poljskoj pripalo oko 1.000 km² sa 150.000 stanovnika.¹⁴ Tešinska oblast je zapravo jugoistočni deo značajno veće Šlezije i u osnovi ovog spora bilo je pitanje da li Šlezija istorijski pripada Poljskoj ili je treba podeliti.¹⁵

Poljska je dugo odbijala da prihvati ova rešenja, da bi na kraju bila prinuđena da to učini odlukom Lige naroda iz 1924. godine. Posle Minhenskog dogovora iz 1938. godine poljska vojska je zauzela Češki Tešin, a nedugo zatim i pet okruga u oblasti Orave i Spiša. Formiranjem marionetske (profašističke) Slovačke države (ovo je bio zvaničan naziv – *Slovenský štát*), nacistička Nemačka se saglasila da jedinice slovačke vojske stave pod svoju kontrolu Oravu i Spišu, pa su se poljske snage ubrzo povukle. Posle Drugog svetskog rata i Češki Tešin je vraćen pod suverenitet Čehoslovačke, a konačno je sporazum o poljsko-čehoslovačkom razgraničenju potpisan tek 1958. godine.

Važan trenutak u istoriji moderne Poljske bio je i period posle Drugog svetskog rata, kada su granice ove države jednostavno „pomerenе“ nekoliko stotina kilometara na zapad (od 100–400 km). Istočne oblasti predratne

¹¹ Robert-William Seton-Watson, *The Austro-Hungarian Ausgleich of 1867*. U: *The Slavonic and East European Review*, XIX, no. 53/54, London, 1939, pp. 123–140.

¹² Slovačka država je posle Prve bečke arbitraže morala da se odrekne teritorije od 11.882 km², čime je Hortijeva Mađarska preuzela kontrolu i nad desnom obalom Dunava. *Viedenská arbitráž – „Mnichov pre Slovensko“*, Nadácia Korene, Bratislava, 1998.

¹³ Čehoslovačka, koja je formirana posle Prvog svetskog rata, imala je četiri teritorijalne autonomije u svom sastavu: Češku, Moravsko-šlezijsku, Slovačku i Podkarpatsku Rus. Postojale su ideje da se novostvorenoj zemlji pripoji i Lužička Srbija kao peta teritorijalna autonomija, ali se to nije desilo pa je ova oblast ostala u sastavu Nemačke (ovo je zagovarao Tomaš Masarik, ali nije dobio širu podršku za svoj predlog). Posle Drugog svetskog rata, Podkarpatska Rus (sa sedištem u Užgorodu) se pripojila Ukrajinskoj SSR, a od 1968. godine, posle konačnog dogovora unutar države, Čehoslovačka je funkcionisala kao dvočlana federacija Češke i Slovačke.

¹⁴ Oskar Krejčí, *Geopolitika středoevropského prostoru*, Professional publishing, Praha, 2009, str. 261–291.

¹⁵ Na češkom jeziku se označava kao *Český Těšín*, na nemačkom kao *Tschechisch-Tesche*, dok se na poljskom jeziku označava samo kao *Cieszyn*, a ređe kao *Czeski Cieszyn*, i to uglavnom kada se piše o konkretnom slučaju razgraničenja. Na kraju podele, jedan manji deo jugozapadne Šlezije pripao je i Nemačkoj.

Poljske pripojene su Sovjetskom savezu, a na zapadu je otprilike jednako velika teritorija otrgnuta od poražene Nemačke i pripojena Poljskoj.¹⁶ Na ovaj način, Poljska je dobila izlaz na Baltičko more u dužini od 440 km. Ovo značajno utiče na spoljnopolički nastup Poljske danas i njeno postavljanje prema Nemačkoj, Belorusiji i Ukrajini.

Može se zaključiti kako je najveći rezultat formiranja Višegradske grupe 1991. godine bio održavanje regionalne stabilnosti u Srednjoj Evropi i sprečavanje eskalacije sporova koji imaju istorijske korene. Nesumnjivo, konfliktni potencijal je postojao, a u političkom i institucionalnom metežu izazvanom raspadom Istočnog bloka, moglo je doći i do niza neželjenih situacija.¹⁷ Ipak, postavlja se pitanje: koliko je daleko od tada Višegradska grupa otišla?

Mapa br. 2:
*Promena granica Poljske na kraju Drugog svetskog rata. Oznacene istočne oblasti su oduzete od Poljske i pripojene Sovjetskom Savezu, a zapadne su oduzete od Nemačke i pripojene Poljskoj*¹⁸

¹⁶ Za pripajanje delova predratne Poljske Sovjetskom Savezu korišćena su istorijska obrazloženja, s obzirom na to da je granica Ruske carevine zalazila u pojedinim istorijskim periodima daleko na zapad u teritoriju današnje Poljske. Uz to, sovjetska strana je koristila i etničku strukturu kao argument. U istočnim delovima predratne Poljske živelo je više ruskog stanovništva (uključujući Ruse, Beloruse i Maloruse) nego poljskog. Zauzvrat, Poljskoj su bila pripojena područja na zapadu koja joj nikada u istoriji nisu pripadala. U ovim područjima je došlo do raseljavanja nemačkog stanovništva i naseljavanja slovenskog, poljskog stanovništva, i to je slučaj najveće migracije (ili kolektivnog preseljavanja) stanovništva u Evropi posle Drugog svetskog rata. Tadašnja dešavanja odlično su predstavljena u posebnoj, desetom poglavlju knjige Štefana Boršodija (poglavlje pod naslovom: „Nastupajuća podela Evrope“). Više u: Stephen Borsody, *The New Central Europe*, Boulder, New York, 1993. Chapter X: „Europe's Coming Partition“.

¹⁷ Poljski sociolog Jadwiga Staniškis, odlično je obradila pitanje formiranja nacionalističkih stranaka i oblikovanja nacionalne ideje u postkomunistikom periodu u istočnoevropskim državama. To je bio jedan od mogućih uzroka niza konflikata. Više u: Jadwiga Staniškis, *Postkomunizm: próba opisu*, Wyd. słowo/obraz terytoria, Warszawa, 2001.

¹⁸ Podela između Poljske i SSSR izvršena je prema tzv. Kurzonovoj liniji, odnosno na predlog britanskog šefa diplomatije lorda Kurzona. Internet, <http://www.polishgreatness.com/curzonline.html>.

Ekonomski efekti stvaranja V4

U enciklopedijskim izvorima navodi se kako je Višeogradska grupa formirana da bi se ubrzale „evropske integracije“ njenih članica, ili kako je to učinjeno zbog širenja ekonomske saradnje.¹⁹ Ekonomska komponenta Višeogradske grupe trebalo je da bude CEFTA koju su osnovale 1992. godine Poljska, Čehoslovačka i Mađarska.²⁰ Ipak, CEFTA se pokazala kao dobra inicijativa, ali i nedovoljna.²¹

Tabela br. 2: *Glavni spoljnotrgovinski partneri – izvoz zemalja Višeogradske grupe*

	%	%	%	%	%
Poljska	26,2	6,4	6,2	6,11	5,3
Češka	30,7	8,7	5,9	5,4	5,1
Mađarska	25,4	5,2	5,1	4,7	4,5
Slovačka	21,4	15,2	7,9	7,5	6,7

Do dinamičnijeg ekonomskog i ukupnog razvoja dolazi usled oslanjanja na bogate i razvijene zapadnoevropske ekonomije, a ne zahvaljujući mehanizmima CEFTA. To potvrđuju i pokazatelji spoljnotrgovinske razmene članica V4. Među pet najznačajnijih spoljnotrgovinskih partnera Poljske, od članica V4 nalazi se samo Češka, u koju poljska privreda izvozi 6,2% od ukupnog izvoza.²² Češka, pored značajnije saradnje sa Poljskom kojoj izvozi 5,9%, a iz nje uvozi 6,3% od ukupne razmene, ima još i razvijene ekonomske odnose sa Slovačkom – 8,7% od ukupnog češkog izvoza i 6,4% uvoza otpada na razmenu sa Slovačkom.²³ Ipak, ovo je više nego dvostruko manje u odnosu na period postojanja zajedničke države – Čehoslovačke. Jedina zemlja V4 koja među prvih pet spoljnotrgovinskih partnera ima sve preostale članice je –

¹⁹ O razlozima nastanka videti: Zvanična stranica V4, Internet, <http://www.visegradgroup.eu/about>.

²⁰ Tokom dve decenije postojanja CEFTA se potpuno preoblikovala. Posle zemalja V4, ovoj organizaciji su pristupile i Slovenija – 1996, Rumunija – 1997, Bugarska – 1998. i Hrvatska – 2003. Slovenija je istupila iz CEFTA 2004, a Rumunija i Bugarska 2007, dok će Hrvatska istupiti po punopravnom prijemu u EU tokom 2013. Tako će CEFTA ostati organizacija država koje su joj pristupile 2006 – (BJR) Makedonija i 2007. godine – Srbija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Moldavija i entitet Kosovo i Metohija – UNMIK. O organizaciji CEFTA videti više: Internet, <http://www.cefta2006.com>.

²¹ O ekonomskim odnosima istočoevropskih država pre i posle pada Berlinskog zida više se može pronaći u: Robert Bideleux, Ian Jeffries, *A History of Eastern Europe: Crisis and Change*, Routledge, London 1998.

²² Na ovom mestu i u daljem tekstu, korišćeni statistički pokazatelji za Poljsku dostupni na: Internet, http://www.stat.gov.pl/gus/5840_6704_ENG_HTML.htm, 01/04/2013.

²³ Korišćeni statistički pokazatelji za Češku dostupni na: Internet, http://vdb.czso.cz/vdbvo/en/tabledetail.jsp?cislob=6001-1012b&kapitola_id=26,01/04/2013.

Slovačka, što u dobroj meri opredeljuje i njen geografski položaj. Slovačka izvozi čak 15,2% od ukupnog izvoza u Češku, 7,9% u Poljsku i nešto ispod 5% u Mađarsku, dok sa druge strane uvozi 18,5% od ukupnog uvoza iz Češke, 7,1% iz Mađarske i 5,5% iz Poljske.²⁴ Zanimljivo je i da se kod Mađarske članice V4 ne pojavljuju među pet najznačajnijih uvoznih ili izvoznih partnera.²⁵

Tabela br. 3: *Glavni spoljnotrgovinski partneri – uvoz zemalja Višegradske grupe*

	%	%	%		%
Poljska	22,3	12,1	8,7	5,4	4,2
Češka	31,8	6,7	6,4	6,3	5,1
Mađarska	24,6	8,7	7,2	6,1	4,9
Slovačka	19,2	18,5	11,5	7,1	5,5

Ključni spoljnotrgovinski partner sve četiri članice V4 je Nemačka, na koju otpada od trećine do petine i uvoza i izvoza. Važna izvozna tržišta su još i – Velika Britanija, Italija, Francuska i Austrija, dok se kao značajni uvoznici pojavljuju još i Rusija i Kina. Uvoz iz Rusije se pre svega tiče uvoza energenata – zemnog gasa i sirove nafte, dok se Kina pojavljuje kao sve značajniji uvoznik roba široke potrošnje.²⁶

Tabela br. 4: *Osnovni ekonomski pokazatelji za države članice (prema podacima za 2011. godinu)*

država	GDP (mlrd USD)	GDP PPP	GDP PPP per capita (USD)	Izvoz (mlrd USD)	Uvoz (mlrd USD)	% javnog duga u BDP
Poljska	513,8	781,5	20600	190,1	212,1	49,5
Češka	215,3	288,6	27400	141,4	134,4	41,2
Mađarska	140,3	198,1	19800	82,5	75,9	79,6
Slovačka	96,1	128,5	23600	35,0	34,6	43,3

²⁴ Korišćeni statistički pokazatelji za Slovačku: Internet, <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=3728>, 01/04/2013.

²⁵ Korišćeni statistički pokazatelji za Mađarsku: Internet, http://www.ksh.hu/national_accounts_gdp, 01/04/2013.

²⁶ Prema nezvaničnim podacima, a koje je prezentovao dr Igor Kosir sa Ekonomskog univerziteta u Bratislavi, obim trgovine kineskom robom na području Češke i Slovačke od 2007. godine raste godišnjom stopom od neverovatnih 50%. Njegova procena je takođe da će se ovaj trend održati, s obzirom da su u uslovima ekonomske krize i opadanja platežne sposobnosti potrošača, jeftini kineski proizvodi konkurentniji od ostalih. Ove podatke prof. dr Igor Kosir je izneo na predavanju organizovanom od strane praške Visoke škole za međunarodne odnose i javnu upravu u aprilu 2011. godine u Bratislavi. Ogroman rast kineskog prisustva na tržištu Višegradske grupe često se ne vidi preko osnovnih statističkih pokazatelja, jer deo roba koje se dovoze ne dolazi direktno iz Kine, već iz ostalih zemalja EU.

Osnovni ekonomski pokazatelji ukazuju na to da nacionalne ekonomije članica V4 zaostaju za najrazvijenijim zapadnoevropskim članicama. Takođe, oni ukazuju i na krupne razlike unutar same Višegradske grupe. Ovo ekonomsko zaostajanje i razlike među državama lakše je razumeti ukoliko se pogleda kontinentalna geoe ekonomska osa. Evropska ekonomska osa, ili kako je Majkl Dunford (*Michael Dunford*) naziva, „evropska životna osa“, postepeno će se formirati od sredine XVI do početka XVIII veka, a protezaće se (gledano prema savremenoj političko-geografskoj podeli) od severoistočnog dela Francuske, preko severnog dela Italije, Švajcarske, južne Nemačke, Luksemburga, istočnih delova Belgije, Holandije, do Londona.²⁷ U najvećem delu u svom kontinentalnom kretanju, osa će pratiti tok Rajne i pojedinih pritoka ove reke.

Od glavne evropske ekonomske ose, žile kucavice kontinentalnog razvoja, u talasima će se širiti zone različitog nivoa ekonomske aktivnosti i stepena ukupnog razvoja. Analiza osnovnih ekonomskih pokazatelja potvrđuje iznetu tezu, pa se tako češki privredni sistem, geografski najbliži kontinentalnoj geoe ekonomskoj osi, pokazuje i najsnažnijim. Pored toga, kao oblasti u kojima se beleži visok ekonomski rast mogu se navesti i zapadni delovi Slovačke i Mađarske oslonjeni na Donju Austriju, kao i zapadni delovi Poljske (Donja Šlezija, oblast Velikopoljska sa Krakovom kao ekonomskim centrom, te severozapadni i primorski kraj sa teritorijom koja se proteže u luku od Poznanja do Gdanjska, pravcem jugozapad–severoistok), oslonjeni na nemačke savezne države Pomeraniju, Saksoniju i Brandenburg, a od posebnog značaja je i blizina Berlina.

Pored navedenih oblasti, natprosečan ekonomski rast beleži se u aglomeracijama glavnih gradova – Varšave, Praga, Budimpešte i Bratislave. U istočnim delovima Poljske, Mađarske i Slovačke primetan je sasvim drugačiji trend – već dugi niz godina beleži se stagnacija ili ekonomski pad. Primetno je da sve države imaju dobru pokrivenost uvoza izvozom, pa čak tri od četiri članice nekoliko godina zaredom beleže suficit u spoljnotrgovinskoj razmeni. Ipak, ono što se ranije pokazalo kao prednost trenutno se manifestuje kao problem. Veliki stepen povezanosti sa zapadnoevropskim ekonomskim sistemima i zavisnost od zapadnog kapitala, učinili su da se efekti velike ekonomske krize osete jednako i u državama V4.

Najjednostavniji zaključak bio bi da će članice V4 podeliti sudbinu ostalih zemalja EU koje pripadaju istoj geoe ekonomskoj zoni. Ali, izneto navodi i na zaključak da bi članice V4 imale istovetan put ekonomskog razvoja od 1991. godine do danas i da se nisu udruživale u ovu subregionalnu integraciju i da nisu formirale CEFTA kao ekonomsku komponentu.

Zato bi razlog formiranja V4 trebalo tražiti na političkom polju. Veliki je bio interes ostalih evropskih država da ne dođe do destabilizacije Srednje Evrope, pogotovo posle početka niza ratova na prostoru Jugoslavije. Otuda i

²⁷ Michael Dunford, "Economies in Space and Time: Economic Geographies of Development and Underdevelopment and Historical Geography of Modernization", in: Bryan Graham (ed.), *Modern Europe: Place, Culture and Identity*, Arnold, London, 1998, pp. 53–56.

snažna zapadnoevropska podrška formiranju V4.²⁸ Međutim, još zainteresovanija strana od EU za stvaranje V4 bio je – NATO.

Geopolitički aspekt stvaranja V4

NATO se u ohrabrivanju tri srednjoevropske države da formiraju V4 pre svega vodio geostrategijskim razlozima. Ključnu ulogu u svemu imao je SAD. Još je Halford Makinder (*Halford Mackinder*) definisao krilaticu atlantističke geopolitičke koncepcije: „Ko vlada Istočnom Evropom vlada Srcem sveta; ko vlada Srcem sveta vlada Svetskim ostrvom; ko vlada Svetskim ostrvom, vlada čitavim svetom”.²⁹ Makinder se zapravo oslonio na ranije radove admirala Alfreda Mahana (*Alfred Mahan*), koji je tvrdio da put jačanja „pomorskih moći” vodi preko okruživanja „telurokratskih sila”,³⁰ što je Nikolas Spajkman (*Nicolas Spykman*) razradio u takozvanoj „strategiji anakonde”. Cilj ove strategije bio je da se glavna svetska „telurokratska sila”, Sovjetski Savez, okruži „geopolitičkom anakondom” koja bi se protezala od Skandinavije, preko dela Zapadne i Srednje Evrope, celokupne Istočne Evrope, Bliskog istoka, srednje Azije, Indije, jugoistočne Azije do Koreje.³¹

U svim navedenim radovima i strategijama, prostor koji danas zauzima V4 označavan je kao teritorija od velikog značaja. Posle raspada SSSR na to upozorava pre svih Zbignjev Bžežinski (*Zbigniew Brzezinski*), posebno apostrofirajući Poljsku, kao jednu od tri najvažnije zemlje kontinentalne Evrope (pored Nemačke i Francuske).³² Za Džordža Fridmana (*George Friedman*), veliki značaj Poljske ogleda se i u tome što ona onemogućava teritorijalno povezivanje Nemačke i Rusije, dve zemlje koje mogu biti najveći američki suparnici u Evropi u budućnosti.³³

Posmatrano sa geopolitičkog stanovišta, V4 je nastala kao geostrategijska integracija, neophodna celina preko koje bi se pravio dalji „geopolitički most” ka postsovjetskom prostoru, pre svega ka Belorusiji i Ukrajini. Sve zemlje V4 imaju tesnu vojnu saradnju sa SAD, koja je mnogo više od regularne, tekuće saradnje saveznika unutar vojne alijanse. Poljska je, pored Velike Britanije, bila jedina evropska zemlja koja je učestvovala u vojnoj intervenciji SAD

²⁸ Određene rezerve su postojale samo oko prijema Slovačke u EU, ali su one bile uzrokovane unutrašnjim političkim razlozima. Na vlasti u Slovačkoj bio je Miroslav Mečijar, koji je imao sopstvenu viziju slovačkog razvoja, zalagao se za održavanje dobrih i prijateljskih odnosa sa Rusijom, kao i za „vojnu neutralnost” i neulazak ove zemlje u NATO.

²⁹ Halford Dž. Makinder, *Demokratski ideali i stvarnost*, Metaphysica, Beograd, 2009, str. 82–83.

³⁰ Teza izneta u njegovom radu: Alfred T. Mahan, *The Problem of Asia and Its Effects upon International Policies*, Adamant Media Corporation, London, 2005.

³¹ Nicolas J. Spykman, *America's Strategy in World Politics. The United States and the Balance of Power*, Harcourt, Brace and Co, New York, 1942, p. 446.

³² Prema stavovima iznetim u radu: Zbigniew Brzezinski, *The Grand Chessboard. American Primacy And It's Geostrategic Imperative*, Basic Books, New York, 1997.

³³ Više u: George Friedman, *The next 100 years: A Forecast for 21st Century*, Doubleday Publishing Group, New York, 2009.

protiv Iraka 2003. Višegradaska grupa od 2011. godine organizuje program „Istočno partnerstvo“ u kojem još učestvuju Jermenija, Azerbejdžan, Belorusija, Gruzija, Moladvija i Ukrajina, a koji je potpuno podudaran sa aktivnostima NATO programa istoimenog naziva.³⁴ Planovi SAD vezani za V4 bili su i da se na teritoriji Poljske i Češke instaliraju radarske baze i protivraketni štit, koji bi služili za odbranu od pretnji sa istoka, ali se od ovog odustalo zbog velikih protesta i političkih potresa u Češkoj tokom 2009. Ceo projekat je dislociran u Bugarsku i Rumuniju, a Poljska je, kao izvesnu kompenzaciju, dobila od SAD raketni sistem „Patriot“ i podršku za izgradnju sopstvenog antiraketskog štita.³⁵

Ovde treba tražiti i povod zbog kojeg Austrija nije članica V4. Niz je razloga, od istorijskih, preko saobraćajnih, ekonomskih do energetske, što je mesto Austrije trebalo da bude u V4. Međutim, Austrija je vojno neutralna zemlja pa za nju nije bilo mesta u integraciji geostrateškog karaktera. Ipak, pošto nije mogla ni da se zaobiđe, V4 je ustanovila program „proširenog partnerstva“ sa Austrijom (i Slovenijom). Za sada, nije bilo većih rezultata proširenog partnerstva.

Pored nabrojanih, V4 je imala još dve inicijative čija se realizacija tek očekuje. Prva se tiče koordinacije aktivnosti članica u oblasti energetske politike, a druga formiranja zajedničkih snaga za brze intervencije koje bi delovale i na teritoriji država članica. Obe inicijative su u skladu sa projektovanim ciljevima u Strategijskoj koncepciji „NATO 2020“, a koja je između ostalog, usmerena i ka ograničavanju svake vrste ruskog uticaja u Srednjoj Evropi.³⁶

U skladu sa iznetim tezama, može se zaključiti kako je V4 nastala oslanjajući se na američku vojnu pomoć, ekonomsku saradnju sa Nemačkom, i na stalnom širenju straha od Rusije. Zbog toga, može se i pretpostaviti da će V4 bez problema funkcionisati sve dok su američki i nemački geostrategijski interesi u ovom delu Evrope dugoročno podudarni. U slučaju razmimoilaženja američkih i nemačkih interesa, otvorilo bi se više pitanja ekonomskog karaktera, ali bi moglo doći i do obnavljanja niza starih sporova, što bi uticalo destabilizujuće na sve države članice. Ipak, treba upozoriti i da opasnosti po stabilnost dolaze od nekih novih pitanja koja se postepeno otvaraju poslednje dve decenije.

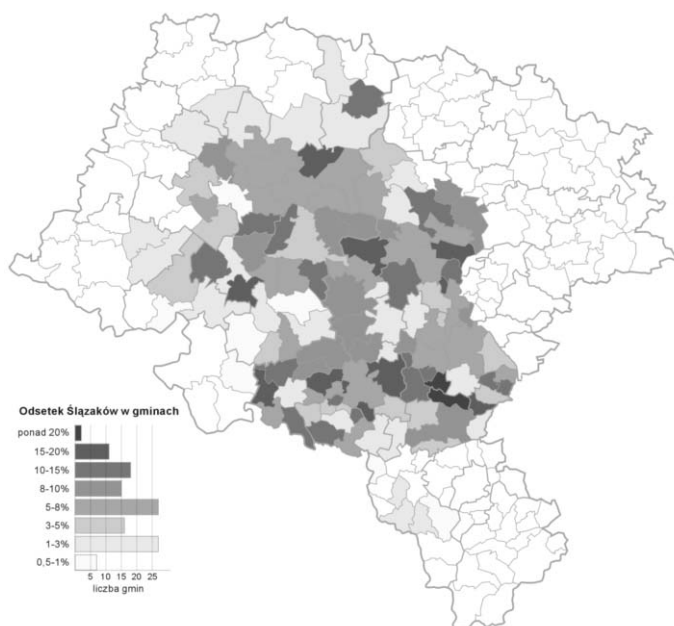
³⁴ Više o programu „Istočno partnerstvo“ na zvaničnoj stranici V4: Internet, <http://visegradfund.org/v4eap/>, 01/04/2013.

³⁵ O ovome više na: Internet, <http://www.globalresearch.ca/us-patriot-missile-system-in-poland-sours-relations-with-russia/20103>, 01/04/2013.

³⁶ Strategijska koncepcija „NATO 2020“, Internet, <http://www.nato.int/strategic-concept/expertsreport.pdf>. Analiza ovog dokumenta se može naći u: Dušan Proroković, *Analiza Strateške koncepcije „NATO 2020“*, Centar za strateške alternative, Beograd, 2010, Internet, <http://www.strateskealternative.rs/?p=759>, 01/04/2013.

Potencijalna unutrašnja politička žarišta

Kao i u drugim evropskim zemljama, i u društvima članica V4 zabeležen je rast poistovećivanja stanovništva sa regionalnim identitetima. U Poljskoj je to slučaj sa Šlezijcima (polj. *Ślązacy*; češ. *Slezané*; nem. *Schlesier*), a u Češkoj u manjoj meri sa Šlezijcima, ali u većoj meri sa Moravcima.³⁷

Mapa br. 3: *Procenat stanovnika poljskih autonomnih vojvodstava Opolje i Šlezija koji se izjašnjavaju kao Šlezijci po pojedinim opštinama prema rezultatima popisa iz 2002. godine*³⁸

Ukupno, na popisu 2011. godine u Poljskoj se 809.000 stanovnika izjasnilo kao – Šlezijci. Od toga, 362.000 stanovnika izjasnilo se kao Šlezijac/Šlezijka, dok su se ostali izjašnjavali kao „Poljaci – Šlezijci“ (391.000) ili „Šlezijci – Poljaci“ (56.000).³⁹ U porastu je i broj ljudi koji se izjašnjava tako da im je maternji jezik – šlezijski jezik. Šlezijski jezik je zapadnoslovenski jezik, koji se razlikuje i od poljskog i od češkog. Tokom komunističke vladavine ovo pitanje nije bilo otvarano, delimično i zbog toga što su nemačke vlasti tokom okupacije Šlezije 1939–1945. podsticale stanovnike da se ne izjašnjavaju kao

³⁷ U češkom jeziku se koristi izraz „Moravani“, pa se zato ponekad može pronaći i u radovima na srpskom jeziku.

³⁸ Mapa preuzeta sa: Stranica Državnog statističkog zavoda Poljske (Główny Urząd Statystyczny: Deklaracje narodowościowe w gminach w 2002 r), Internet, www.stat.gov.pl, 20/09/2012.

³⁹ Ovo donekle podseća na situaciju sa prethodnih popisa u Crnoj Gori kada su se pojedinci izjašnjavali kao Srbi – Crnogorci ili Crnogorci – Srbi. Statistički podaci preuzeti sa: Stranica Državnog statističkog zavoda Poljske, Internet, www.stat.gov.pl, 03/2013.

Poljaci ili Česi, već da se vezuju za šlezijski identitet. Najsistematičnija nemačka akcija sa ciljem izgradnje nove nacije – *Slonzaken Volk* – sprovedena je u oblasti Češkog Tešina.⁴⁰

U Češkoj se svega oko 12.000 stanovnika izjašnjavaju kao Šlezijci, ali je zato značajan broj onih koji se izjašnjavaju kao Moravci. Inicijativa za obnovom „moravskošleske autonomije“ pojavila se odmah po uvođenju višestranačja. Na popisu 1991. godine 1.363.005 stanovnika Češke izjasnilo se kao Moravci. Taj broj je značajno pao u narednih deset godina, pa je 2001. zabeleženo 380.774, da bi u prvoj deceniji XXI veka ponovo počeo da raste i na popisu 2011. iznosio 522.474 .

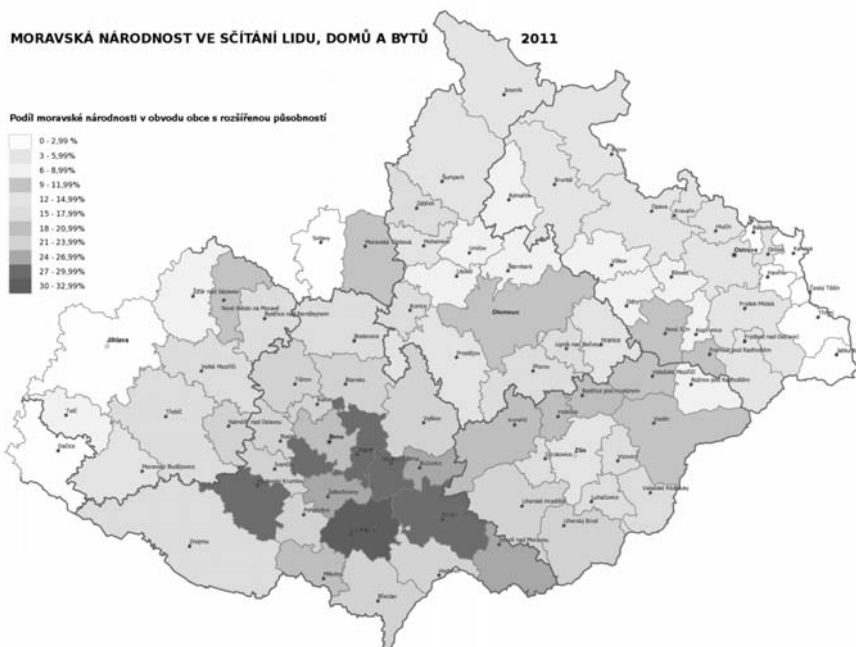

Mapa br. 4: Geografski položaj Moravske unutar Češke

Različita su viđenja o tome šta je zapravo „moravski identitet“ – da li je to samo regionalna pripadnost Čeha, ili je i razlog za upućivanje zahteva da se kodifikuje poseban jezik, izbori politička autonomija i što samostalnije nastupa?⁴¹ Pad i rast broja deklariranih Moravaca ima veze i sa socijalnim prilikama, pa se u periodu ekonomskog rasta, kada je politički sistem bio stabilniji, manje ljudi izjašnjavalo kao Moravci. Posebnu dimenziju ovom problemu daje i to što najveći broj Moravaca živi u Brnu, drugom po veličini i značaju češkom gradu.

⁴⁰ O ovome više u: Bernard Linek, *Polityka antyniemiecka na Górnym Śląsku w latach 1945–1950*, IS, Opole 2000.

⁴¹ O ovome više u: Ondřej Bláha, „Moravský jazykový separatismus: zdroje, cíle, slovanský kontext“, u: *Studia Moravica*, vol. 83, Svazek III, UP v Olomouci, Olomouc, 2005, str. 260–264.

Mapa br. 5: Broj stanovnika Moravske koji se izjašnjavaju kao Moravci, po okruzima⁴²

U Slovačkoj je manje izražen problem sa formiranjem regionalnih identiteta, mada postoji, ali je zato jedno od najvećih pitanja unutrašnje politike „romsko pitanje“. Iako to rezultati popisa ne pokazuju, pošto se deo Roma popisuje kao Slovaci ili Mađari, romska populacija u Slovačkoj sačinjava oko 10% od ukupnog broja stanovnika. Sa demografskim rastom Roma i očekivanim demografskim padom etničkih Slovaka, udeo romskog stanovništva može porasti i do 15% do 2025. Pri tome, romsko stanovništvo je koncentrisano u istočnom delu zemlje, koji je izložen procesu depopulacije.⁴³

Poslednji lokalni izbori u Slovačkoj održani 2011. označili su početak značajnijeg političkog okupljanja Roma. Predstavnici romskih političkih organizacija postali su predsednici u 29 opština, a u još četiri puta toliko lokalnih skupština, romske partije imaju značajan broj odbornika.⁴⁴ Pored

⁴² Mapa preuzeta sa: *Další Moravak: O Moravě pro Moravany*, sastavljena na osnovu rezultata popisa iz 2011. godine, Internet, <http://dalsimoravak.files.wordpress.com/2013/01/scitani-2011-31.png>, 25/12/2012.

⁴³ O ovome više u: Dušan Proroković, „Romski zid“, *Nedeljnik*, Beograd, 2013, Stranica Centra za konzervativne studije, Internet, <http://desnica.rs/romski-zid-dusan-prorokovic>, 01/04/2013.

⁴⁴ Lokalna samouprava je u Slovačkoj organizovana na drugačiji način nego u Srbiji. Teritorijalne jedinice lokalne samouprave su značajno manje, pa u Slovačkoj postoji čak 2.927 opština; praktično, svako selo je opština za sebe.

otvorenog pitanja o mogućem razvoju slovačko-mađarskih odnosa, zato se otvara i pitanje u kom smeru će otići slovačko-romski odnosi!? Posebno imajući u vidu česte međuetničke incidente i porast netrpeljivosti na lokalnom nivou.

Što se Mađarske tiče, njena unutrašnja podeljenost je ogromna, pre svega po religijskoj vertikali.⁴⁵ Konačno odbacivanje predloga Zakona o dvojnom državljanstvu na referendumu u Mađarskoj krajem 2004. godine imalo je i religijsku pozadinu.⁴⁶ Da je taj zakon usvojen, pa samim tim i da su Mađari iz okolnih država dobili status mađarskih državljana, katolički udeo bi među Mađarima pao na ispod 45% od ukupnog broja stanovnika. Danas u Mađarskoj katolici i dalje čine natpolovičnu većinu sa 51,9% (zajedno sa grko-katolicima to je 54,5%).⁴⁷ Periodični uspesi ekstremno desničarskih političkih partija na izborima u Mađarskoj predstavljaju i kontrareakciju na procese unutrašnje dezintegracije. Ipak, mora se upozoriti da ovi uspesi desnice po pravilu dovode do političke destabilizacije unutar zemlje, ali i u njenom neposrednom okruženju, s obzirom na to da su programi ovakvih političkih partija povezani sa revizionizmom i teritorijalnom ekspanzijom.⁴⁸

Dodatni unutrašnji problem je i način na koji je organizovana V4. Ova organizacija ima samo jedan zajednički organ – Međunarodni višegradski fond osnovan 2000. godine. Fond ima godišnji budžet od svega nekoliko miliona dolara, i iz njega se izdvajaju sredstva za projekte koji promovišu saradnju između građana i institucija država članica.⁴⁹ Analizirajući na šta su trošena sredstva prethodne tri godine, lako je primetiti da je finansiran najveći broj projekata koji su osmišljeni sa ciljem da se u široj javnosti podigne svest o značaju V4.

Zaključak

Formiranje V4 doprinelo je stabilizaciji ukupnih prilika u Srednjoj i Istočnoj Evropi u prvoj polovini devedesetih godina. Posle toga, međutim,

⁴⁵ O ovome više u: Štefan Markuš, *Mađari pod lupou*, VEDA vydavateľstvo SAV, Bratislava, 2009.

⁴⁶ Ovaj zakonski predlog je u nešto izmenjenoj formi usvojen 2010. godine. Tada je, međutim, Rumunija već bila članica EU, pa je navedeno pitanje relativizovano. Tokom debate 2004. godine često je ukazivano da bi upravo rumunski Mađari, većinom nekatolici, mogli da utiču na promenu verske strukture Mađarske, ukoliko bi masovno uzeli mađarsko državljanstvo.

⁴⁷ Prema podacima državnog statističkog zavoda Mađarske. Internet, <http://www.demografia.hu/english/index.php/publications-in-english/demographic-portrait/2009,01/2013>.

⁴⁸ Od 2008. godine velike uspehe na svim održanim izborima zabeležila je radikalna Partija za bolju Mađarsku „Jobik“ (*Jobbik Magyarorszáért Mozgalom*). Na izborima za Evropski parlament Jobik je osvojio 423.773 glasova, dok je svega godinu dana kasnije na parlamentarnim izborima imao čak 855.436 glasova. Predstavnici ove političke partije imali su otvorene anti-semitske istupe i zalažu se za poništavanje Trianonskog sporazuma. O političkom programu partije više na: Internet, <http://jobbik.com>.

⁴⁹ O aktivnosti i radu Višegradskog fonda više na: Internet, <http://visegradfund.org/about/>.

države članice bile su mnogo više koncentrisane na sopstvene puteve ka EU i NATO, a manje ka traženju novog sadržaja regionalne integracije. Danas ova organizacija ima samo jednu zajedničku instituciju, a ubeđenost javnosti u opravdanost njenog postojanja u svim državama je na niskom nivou. Iako je SAD zbog geostrategijskih razloga nesumnjivo zainteresovan za opstanak V4, ostaje da se vidi u budućnosti i koliko će ovaj cilj SAD biti podudaran sa geopolitičkim ciljevima vodećih evropskih država, ali i članicama V4. Od toga u velikoj meri zavisi i da li će se aktivirati jedno od potencijalnih unutrašnjih političkih žarišta. Veza između spoljnopolitičke podrške i unutrašnje politike u slučaju članica V4 je očigledna, pa je zato izvesnije da bi se potencijalna žarišta brzo aktivirala ukoliko bi za to postojao interes kod uticajnih spoljnih faktora.

Bibliografija

1. Bideleux, Robert, Jeffries, Ian, *A History of Eastern Europe: Crisis and Change*. Routledge, London, 1998.
2. Bláha, Ondřej, "Moravský jazykový separatismus: zdroje, cíle, slovanský kontext", u: *Studia Moravica*, vol. 83, Svazek III, UP v Olomouci, Olomouc, 2005.
3. Borsody, Stephen, *The New Central Europe*, Boulder, New York, 1993.
4. Brzezinski, Zbigniew, *The Grand Chessboard. American Primacy And It's Geostrategic Imperatives*, Basic Books, New York, 1997. *Viedenská arbitráž – „Mníchov pre Slovensko“*, Nadácia Korene, Bratislava, 1998.
5. Dugin, Aleksandar, *Osnovi geopolitike, knjiga 1, Geopolitička budućnost Rusije*. Ekopres, Zrenjanin, 2004.
6. Dunford, Michael, "Economies in Space and Time: Economic Geographies of Development and Underdevelopment and Historical Geography of Modernization", u: Graham, Bryan (ed.), *Modern Europe: Place, Culture and Identity*, Arnold, London, 1998.
7. Friedman, George, *The next 100 years: A Forecast for 21st Century*, Doubleday Publishing Group, New York, 2009.
8. Kovač, Dušan, *Dejiny Slovenska*, NLN, Praha, 1998.
9. Krejčí, Oskar, *Geopolitika stredoevropského prostoru*, Professional Publishing, Praha, 2009.
10. Krejčí, Oskar, *Mezinárodní politika*, Ekopress, Praha, 2010.
11. Linek, Bernard, *Polityka antyniemiecka na Górnym Śląsku w latach 1945–1950*, IS, Opole, 2000.
12. Lukáč, Pavol, *Dejiny a zahraničná politika v strednej Európe*, Kalligram, Bratislava, 2004.
13. Mahan, Alfred T., *The Problem of Asia and Its Effects upon International Policies*, Adamant Media Corporation, London, 2005.
14. Makinder, Halford Dž., *Demokratski ideali i stvarnost*, Metaphysica, Beograd, 2009.
15. Markuš, Štefan, *Maďari pod lupou*, VEDA vydavateľstvo SAV, Bratislava, 2009.
16. Melichar, Václav, *Dějiny Polska*. Svoboda, Praha, 1975.

17. Proroković, Dušan, *Analiza Strateške koncepcije „NATO 2020“*, Centar za strateške alternative, Beograd, 2010, Internet, www.strateskealternative.rs.
18. Proroković, Dušan, *Geopolitika Srbije: položaj i perspektive Srbije na početku XXI veka*, Službeni glasnik, Geopolitika, Beograd, 2012.
19. Proroković, Dušan, *Romski zid*, Centar za konzervativne studije, Beograd, 2013, Internet, www.desnica.rs.
20. Rokai, Peter, i dr., *Istorija Mađara*, Clio, Beograd, 1999.
21. Seton-Watson, Robert-William, “The Austro-Hungarian Ausgleich of 1867”, *The Slavonic and East European Review*, no. 53/54, XIX, London, 1939.
22. Spykman, Nicholas J., *The Geography of the Peace*, Archon Books, Hamden, 1969.
23. Staniszkis, Jadwiga, *Postkomunizam: próba opisu*, Wyd. słowo/obraz terytoria, Warszawa, 2001.
24. Tejlor, Alen Džon P., *Habsburška monarhija 1809–1918*, Clio, Beograd, 2001.

Dr Dušan PROROKOVIĆ

VISEGRAD GROUP: REASONS FOR INTEGRATION AND ITS PERSPECTIVES

ABSTRACT

The article analyses the integration of Poland, the Czech Republic, Slovakia and Hungary into the Visegrad Group (VG). Forming of VG helped in keeping stability in this part of the Europe after the fall of the Eastern bloc. Still, its forming was influenced by other, long-term interests of the geostrategic character. Having this in mind, the structure of this article is divided into six parts. In the first, introductory part, the basic data of the member states are presented. The second part deals with the historical roots of instability in the relations between some VG members. The third part is devoted to the economic effects of forming VG and the effects caused by the great economic crisis. The fourth part deals with the geopolitical aspects of forming VG and the US geostrategic interests in Central and Eastern Europe. In the fifth part, we are trying to show the potential future political hot spots: Silesian issue (in Poland), Moravian issue (in the Czech Republic), Slovak-Roma relations and the periodical radicalization of the Hungarian electoral body. The sixth part is the conclusion.

Key words: Visegrad Group, EU, NATO, demarcation in Central Europe, economic parameters, trade, Silesia, Moravia, Roma question, Hungarian radicalism, geostrategy, geopolitics.